

Renata Piros

"Przemiany ludnościowe : fakty - interpretacje - oceny. T. 1, Mechanizmy przemian ludnościowych : globalna polityka ludnościowa", Janusz Balicki , Ewa Frątczak , Charles B. Nam , Warszawa 2003 : [recenzja]

Studia nad Rodziną 7/2 (13), 217-220

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

III. RECENZJE I SPRAWOZDANIA

Studia nad Rodziną
UKSW
2003 R. 7 nr 2(13)

Janusz Balicki, Ewa Frątczak, Charles B. Nam, Przemiany ludnościowe: fakty – interpretacje – oceny, t. 1. Mechanizmy przemian ludnościowych. Globalna polityka ludnościowa, Warszawa, Instytut Politologii UKSW 2003, 537s.

Zagadnienia demograficzne są coraz częściej przedmiotem zainteresowań różnych osób i środowisk. Warto w tym kontekście odnotować ukazanie się książki autorstwa: ks. prof. Janusza Balickiego (UKSW), prof. Ewy Frątczak (SGH) i prof. Charlesa B. Nama (Uniwersytet Stanowy na Florydzie – USA), zatytułowanej „Przemiany ludnościowe: fakty – interpretacje – oceny”, t. 1. „Mechanizmy przemian ludnościowych. Globalna polityka ludnościowa”. Jest to wspólna publikacja trojga profesjonalistów, wydana przez Instytut Politologii UKSW w Warszawie, w 2003 roku, jako I. tom zaplanowanej serii. Według zamysłu Autorów książka ma być pomocą dla studentów nauk społecznych.

Wprowadzenie zawiera syntetyczne ujęcie zakresu omawianych zagadnień. Strukturę publikacji ujęto w dwie zasadnicze części składające się z siedmiu rozdziałów, z których każdy jest zakończony zestawem pytań do dyskusji oraz bibliografią. Cenne uzupełnienie całości opracowania stanowią dwa aneksy umieszczone pod koniec książki. Pierwszy – zawiera informacje o historii spisów powszechnych w Polsce oraz kwestionariusze spisowe NSP 2002. Drugi – prezentuje wybrane informacje statystyczne, przedstawiające za pomocą zestawień tabelarycznych zdarzenia i procesy demograficzne w Polsce, głównie w latach 1950-2000.

Część pierwsza omawianej publikacji, zatytułowana „Mechanizmy przemian ludnościowych”, składa się z pięciu rozdziałów. Pierwsze cztery rozdziały: „Uwarunkowania procesów demograficznych”, „Płodność”, „Umieralność”, „Migracje” stanowią przetłumaczoną na język polski, uaktualnioną i zmodyfikowaną część pracy prof. Charlesa B. Nama pod tytułem *Understanding Population Change*. Zostały w nich omówione zasadnicze procesy demograficzne oraz mechanizmy stanowiące podstawy przemian ludnościowych w świecie. Rozdział piąty zatytułowany „Wybrane procesy ludnościowe – Polska”, autorstwa polskich specjalistów, prezentuje sytuację przemian demograficznych w naszym kraju.

Wzrost, stabilizacja i spadek liczby ludności, elementy zmian demograficznych i sposoby ich wyjaśniania na przestrzeni wieków, począwszy od starożytności aż po czasy współczesne, ideologiczne i filozoficzne uwarunkowania oceny procesów ludnościowych, przejścia demograficzne i cykle ludnościowe składają się na treść rozdziału pierwszego stanowiącego podstawę do właściwego rozumienia omawianych dalej zagadnień.

Istotnym faktem w analizie procesów demograficznych jest dostęp do miarodajnych źródeł informacji. Współcześnie jest to ułatwione dzięki systematycznie i na

bieżąco prowadzonej ewidencji i sprawozdawczości, która stanowi źródło danych w prowadzeniu badań w okresach międzypisowych. Ważnym elementem są również badania oparte na próbach losowych, badania monograficzne oraz materiały wtórne. Jednak najpełniejszy obraz dają fakty zebrane podczas powszechnego spisu ludności. Ciekawym zjawiskiem, chociaż bardzo utrudniającym diagnozowanie i ocenianie sytuacji ludnościowej jest wieloaspektowe zróżnicowanie ludności, które zobowiązuje naukowców do stosowania odpowiednich kryteriów w prowadzonych badaniach. Autorzy podkreślają, na przykład, że skoro ludzie różnią się między sobą wieloma cechami: płcią, wiekiem, stanem cywilnym itd., to stan i struktura ludności według wieku, płci, rasy, pozycji społecznej i ekonomicznej może znacznie się zmieniać, ponieważ bilans ludności dla różnych grup tworzących daną subpopulację wygląda odmiennie i dla każdego obszaru geograficznego, okręgu administracyjnego można opracować własny bilans ludności. Fakt ten potwierdza złożoność zagadnienia przemian ludnościowych.

Rozdział drugi zawiera opis zjawiska płodności. Przedstawiono w nim różne aspekty koncepcji i mierników płodności: ogólny, naturalny i zrealizowany oraz czynniki instytucjonalne wpływające na płodność, a także zagadnienia kontroli i zróżnicowania płodności. Interesująco zostały ujęte poszczególne etapy płodności w kolejnych fazach przejścia demograficznego oraz przed i po przejściu. Ważnym elementem w tym rozdziale jest omówienie teorii i zastosowania w analizie demograficznej współczynników urodzeń i zgonów oraz dzietności, płodności i reprodukcji brutto i netto.

Koncepcje i miary związane z umieralnością stanowią treść rozdziału trzeciego. Omówiono w nim takie zjawiska jak: zgony – ich przyczyny medyczne; umieralność – jej zróżnicowanie; zachorowalność; niepełnosprawność oraz długość życia i przeciętne dalsze trwanie życia, jak również etapy zachorowalności i umieralności w kontekście przejścia demograficznego. Śmierć człowieka może nastąpić w różnych okresach jego życia. Autorzy opisują czynniki, które mają wpływ na umieralność ludzi. Podkreślają, że do najistotniejszych zaliczają się: podatność na konkretne choroby, dziedziczność oraz środowisko naturalne i społeczne.

Rozdział czwarty prezentuje różne formy i procesy ruchliwości przestrzennej i migracji, ze szczególnym zwróceniem uwagi na ruchliwość okresową i wahadłową oraz migracje wewnętrzne i zagraniczne, a także problem uchodźstwa. Podobnie jak przy omawianiu płodności i umieralności, również w tym rozdziale uwzględniono etapy migracji w odniesieniu do przejścia demograficznego oraz ich związek z urbanizacją i metropolizacją. Autorzy podają, że przy badaniu procesów migracji w skali mikro rozszerzono szereg zmiennych indywidualnych i społecznych, warunkujących decyzje i przyczyny zmiany miejsca pobytu. Na przykład w USA migracje między stanami były najczęściej spowodowane pracą zawodową, sytuacją rodzinną oraz czynnikami związanymi z satysfakcją społeczną.

Piąty rozdział jest poświęcony sytuacji demograficznej w Polsce. Ukazuje przebieg zasadniczych procesów ludnościowych (płodności, umieralności i migracji) na

przestrzeni drugiej połowy ubiegłego wieku. Omówienie zagadnienia płodności ujęto w dwa podokresy: 1950-1988 i 1989-2000, przy czym bardziej szczegółowej analizie poddano okres drugi. Natomiast opis umieralności i migracji obejmuje lata 1950-2000 w całości. Wyodrębniono w nim umieralność niemowląt oraz przeciętne dalsze trwanie życia, zaś w odniesieniu do migracji zaprezentowano analizę migracji wewnętrznych i zagranicznych. W ostatnim punkcie tego rozdziału omówiono rozwój demograficzny Polski w latach 1950-2000. Na szczególną uwagę zasługuje syntetyczne ujęcie podstawowych procesów ludnościowych oraz zaakcentowanie różnic pomiędzy okresem transformacji a latami wcześniejszymi.

Część drugą – zatytułowaną „Globalna polityka ludnościowa” – stanowią dwa rozdziały (6. i 7.) zawierające relację z ludnościowych i społecznych konferencji ONZ, na których prezentowano głównie państwowe i międzynarodowe oddziaływania na przemiany demograficzne w świecie.

Rozdział szósty przybliżył pojęcie i cele polityki ludnościowej oraz zagadnienie planowania rodziny w kontekście tejże polityki. Zasadniczą część rozdziału stanowiły problemy podjęte podczas trzech konferencji ludnościowych zorganizowanych przez ONZ w: Bukareszcie (1974 r.), Meksyku (1984 r.) i Kairze (1994 r.). Dwie pierwsze przedstawiono dość zwięźle, trzecią szerzej, poświęcając więcej uwagi niektórym problemom życia społecznego związanym z rodziną. Zaprezentowanie tła społeczno-politycznego każdej konferencji stanowi pewnego rodzaju wprowadzenie do podejmowanych zagadnień. Natomiast problematykę oraz zapisy wypracowane i uzgodnione w wymiarze międzynarodowym przedstawiono omawiając dokumenty końcowe poszczególnych konferencji. W Bukareszcie analizowano, między innymi, zależność zachodzącą między rozwojem społecznym a demograficznym, postawy prokreacyjne, status kobiet oraz kształtowanie się rodziny. W Meksyku debatowano na temat praw, roli i statusu kobiet, prokreacji i rozwoju rodziny, a także prowadzenia polityk ludnościowych w poszczególnych krajach. Konferencji „Ludność i Rozwój” w Kairze, w omawianym opracowaniu, poświęcono więcej uwagi. Zaakcentowano wieloaspektowe przygotowania do tej konferencji oraz kontrowersje związane z opracowaniem dokumentu końcowego. Istotny wpływ na przebieg konferencji i zredagowanie dokumentu miały liczne organizacje pozarządowe, tak prorodzinne, jak i feministyczne. Dokument zawiera szerokie spektrum zagadnień. Autorzy książki omówili przede wszystkim problematykę związaną z rodziną. Pod koniec rozdziału przedstawili jeszcze konferencję Kair + 5, która odbyła się w 1999 r. w siedzibie ONZ w Nowym Jorku. Podczas tej konferencji dokonano podsumowania realizacji ustaleń zawartych w dokumencie kairskim. Na wszystkich konferencjach ludnościowych tematem budzącym najwięcej kontrowersji była aborcja, a szczególnie prawo i dostęp kobiet do aborcji, dlatego też omówienie tego problemu stanowi odrębny punkt w tym rozdziale.

Siódmy rozdział zawiera prezentację kilku konferencji społecznych zorganizowanych przez ONZ w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Autorzy publikacji

omówili zagadnienia szeroko pojętej polityki ludnościowej poruszane na następujących konferencjach: „Środowisko i Rozwój” (Rio de Janeiro, 1992), „Światowy Szczyt na temat Rozwoju Społecznego” (Kopenhaga, 1995), „Czwarta Światowa Konferencja Narodów Zjednoczonych na temat Kobiet” (Pekin, 1995), „Druga Konferencja ONZ dotycząca Osiedli Ludzkich – Habitat II” (Stambuł, 1996), „Światowy Szczyt Żywnościowy” (Rzym, 1996). W obrady wielu konferencji ONZ istotny wkład wniosła Stolica Apostolska. Dlatego też jej udział omówiono w odrębnym punkcie rozdziału.

Sytuacja demograficzna współczesnego świata jest bardzo złożona. Warto więc zainteresować się procesami ludnościowymi, które stanowią ważny element w funkcjonowaniu społeczeństw. Szczegółowe i rzetelne omówienie podstawowych procesów ludnościowych, zawarte w prezentowanej publikacji, pozwala na obiektywne spojrzenie i ocenę zależności zachodzących pomiędzy różnymi zjawiskami demograficznymi. Zestawienie i przeanalizowanie tematyki konferencji międzynarodowych oraz ich oddziaływania na przemiany w świecie stanowi niekwestionowany walor poznawczy opracowania. Również prezentacja graficzna (tabele, wykresy, diagramy, schematy oraz kopie rysunków i plakatów) przedstawionych w książce zagadnień pomaga w ich zobrazowaniu i zrozumieniu.

Dzięki walorom naukowym i poznawczym, fachowości ujęcia opisanych problemów oraz przystępności formy przekazu książka stanowi bardzo dobre źródło zdobycia, bądź pogłębienia wiedzy z zakresu polityki ludnościowej oraz przemian demograficznych, zachodzących w Polsce i w świecie.

Renata Piros

A Reader Why *Humanae Vitae* Was Right, ed. Janet E. Smith, Ignatius Press, San Francisco 1993, 591s.

„Dlaczego *Humanae vitae* miało rację: wybór tekstów” – jest to zbiór artykułów poświęconych zagadnieniom zawartym w encyklice Papieża Pawła VI o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia *Humanae vitae*. Niektóre z nich ukazywały się w czasopiśmie naukowych lub mało znanych publikacjach. Celem Janet E. Smith, pod redakcją której została przygotowana publikacja, było udostępnienie treści tych artykułów szerokiemu gronu czytelników.

J. E. Smith w 25 rocznicę wydania encykliki *Humanae vitae* zebrała 22 artykuły broniące stanowiska Kościoła w jego nauczaniu na temat małżeństwa i rodziny i розміściła je w siedmiu częściach opracowania pt. „A Reader Why *Humanae Vitae* Was Right”.

Część pierwsza zawiera artykuły napisane przed ukazaniem się encykliki lub pierwsze próby obrony nauczania zawartego w dokumencie.